

Negativní jazykový transfer

u anglicky mluvících studentů češtiny jako cizího jazyka

(aplikovaná kontrastivní lingvistická studie na materiálu vybraných českých a anglických sloves s významem interpersonální komunikace)

Autor: PhDr. Jan Daněk

Školitel: Doc. PhDr. Svatava Machová, CSc.

Obor: Pedagogika – didaktika českého jazyka

Vysoká škola: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta

Rok podání: 2007

Oponentský posudek disertační práce

J. Daněk si zvolil téma disertační práce velmi aktuální v době, kdy jsou učitelé na různých stupních škol stále častěji postaveni před úkol učit češtinu nejen jako jazyk mateřský, ale také jako jazyk cizí. Autor disertační práce si detailně všímá jedné překážky při učení cizích jazyků – negativního jazykového transferu, tj. někdy „mechanického“ přenášení znalostí o sémantických i syntaktických vlastnostech sloves jednoho jazyka na jejich významové ekvivalenty v jazyce jiném.

Charakter a cíl práce je vysvětlen v kapitole *Úvod*: disertace je založena jak na přístupu teoretickém (detailní analýza vybraných českých a anglických sloves interpersonální komunikace, jejich srovnání, sémantická a syntaktická charakteristika...), tak aplikovaném didaktickém (na základě srovnání, a tedy vytyčení shod a rozdílů českých a anglických sloves vyslovuje autor disertační práce předpoklady o možných projevech negativního jazykového transferu v konkrétních chybách při překladu anglických vět do češtiny, tento předpoklad ověřuje výzkumnou sondou na vysokém počtu respondentů). J. Daněk pojímá disertační práci jako aplikovanou kontrastivní lingvistickou studii, upřesňuje tematickou návaznost na vlastní rigorózní práci, v níž analyzoval anglická slovesa z hlediska lingvistického. V Úvodu také vysvětluje základní termín – *jazykový transfer* a jeho druhy (transfer přímý a nepřímý) a objasňuje jej z pohledu kognitivní lingvistiky, především vztahu reality, pojmů a slov (s. 5–7).

Na s. 8–10 J. Daněk detailně popisuje strukturu práce, na s. 10 vyslovuje předpoklad, že sémantické vlastnosti sloves jsou určujícím faktorem pro jejich vlastnosti syntaktické. V lingvistické části ověřuje, zda tato teze i „naopak“: zda je možné ze sémantických vlastností sloves odvozovat jejich vlastnosti gramatické, zejména syntaktické. V didaktické části J. Daněk sleduje, zda skutečně rozdíly v langue jazyků souvisejí s obtížností osvojování jednoho z nich na základě druhého. Z toho vyvozuje hypotézu: rozdíly v konceptualizaci jazykové

reality u rodilých mluvčích češtiny a angličtiny způsobují u studentů mluvčích anglicky jako mateřským jazykem při osvojování si češtiny jako cizího jazyka, negativní transfer – chybné přenášení sémantických a syntaktických vlastností anglických lexémů na lexémy české.

2. a 3. kapitola jsou věnovány teoretickému popisu sloves interpersonální komunikace: Ve 2. kapitole *Vymezení sloves interpersonální komunikace* autor vymezuje, co rozumí pod slovesy interpersonální komunikace: východiskem jsou verba dicendi a jejich pojetí a klasifikace v českých mluvnických pracích. Zaměřuje se na významovou stránku sloves např. podle toho, které aspekty komunikace vyjadřují: z velké části je tato pasáž založena na kritickém zhodnocení lingvistické literatury. Ve 3. kapitole *Klasifikace českých sloves interpersonální komunikace* a ve 4. kapitole *Analýza vybraných sloves interpersonální komunikace* sleduje významovou stránku sloves a třídí je do 8 skupin především podle toho, který aspekt produkce komunikátu výrazně implikují, např. adresanta a adresáta, ale také bližší charakteristiku projevu (*huhňat, veršovat...*), kontext (některá slovesa se vztahují ke komunikátu již dříve vzniklému, např. *odpovědět, adresovat*, povahu kódu (*zamávat*), popř. i kanál komunikace (*telefonovat*). J. Daněk využívá Českého národního korpusu SYN2000 a vybírá slovesa nejvíce frekventovaná, následující výběr už přihlíží k angličtině – z českých sloves nejčastěji volených jako překladové ekvivalenty anglických sloves *speak, talk, tell, say* – říci (*si*), říkat (*si*), říkávat (*si*); *mluvit, hovořit, povědět, povídat si, oznamovat, informovat (se), konstatovat*.

V souvislosti s touto analýzou se nabízejí dotazy a připomínky týkající se některých detailů:
– Na s. 101, 102, 108 se dozvídáme, že pozice adresáta Y je obsazena vokativem: vokativ sice samozřejmě označuje adresáta, lze jej však považovat za jazykové vyjádření participantu, resp. za výraz obsazující pozici slovesa (pozici adresáta)? Je možné pojímat syntaktickou pozici v tak širokém slova smyslu?

– s. 105 – lze vůbec uvažovat tak, že pozice X, Y mohou být u sloves mluvení spíše „syntakticky periferní“? Míni tím J. Daněk tu skutečnost, že bývají zřídka syntakticky obsazeny?

– Formulace „pozici X vyjadřuje pouze slovesná koncovka“ by asi bylo vhodnější nahradit formulací „o tom, jak je možné obsadit pozici X/jak je obsazena pozice X, vypovídá slovesná koncovka“.

Jak však bylo řečeno, tyto připomínky se týkají pouze detailů. Analýza je velmi pečlivá, znalosti autora disertační práce, jeho přístup i rozsah zpracovaného materiálu a erudované vyvozování závěrů budí respekt.

V 5. kapitole *Aktuální otázky didaktiky češtiny jako cizího jazyka* J. Daněk stručně charakterizuje *Společný evropský referenční rámec pro jazyky* a jednotlivé úrovně požadavků na příslušné jazykové znalosti a následně uvádí předpokládané nároky na znalosti českých sloves interpersonální komunikace pro dosažení úrovně A1, A2 (s. 136–138). Konkrétní česká slovesa interpersonální komunikace, popř. frazeologická spojení s nimi řadí i ke konkrétním komunikačním situacím (srov. např. zjišťování cizího názoru, volnočasové aktivity...). V následující 6. kapitole *Slovesa speak, talk, say a tell* – jak napovídá její název – jde opět o analýzu anglických sloves, po vysvětlení mnoha významů, kterých mohou nabývat, a syntaktických vlastností jsou jejich významy srovnávány, čímž je vytvořeno východisko pro následnou didaktickou analýzu.

Především závěrů 4., 5. a 6. kapitoly je účelně využito v kapitole 7 *Predikce negativního transferu*. J. Daněk postupuje od srovnání sémantických a syntaktických vlastností anglických a českých sloves k předpokladu, v kterých typech českých vět – ekvivalentů se slovesy *speak, tell, talk, say* budou anglicky mluvící studenti češtiny dělat nejčastěji chyby. Při srovnání upozorňuje např. na tyto důležité momenty: srovnává vlastnosti anglického slovesa *speak* a českých *mluvit, hovořit*: z předchozích analýz vyvozuje, že sloveso *mluvit* implikuje projev jako součást dialogu, anglické sloveso *speak* jej nutně neimplikuje. Bereme-li v úvahu valenční potenciál i sémantiku, pak je z tohoto hlediska zřejmě nevhodnějším ekvivalentem české sloveso *hovořit*; vyjadřuje-li *speak* schopnost mluvit, odpovídá mu jedině české sloveso *mluvit* – tak je třeba je přeložit; slovesa *speak* i *mluvit* nebo *hovořit* mohou implikovat vyjádření/charakteristiku jazykového kódu: ten je v angličtině vyjádřen vazbou *in* + substantivum (*in German, in English*), v češtině adverbium (*anglicky, německy*) apod.

Na základě takových i dalších srovnání zvažuje J. Daněk možnost negativního transferu, vyslovuje předpoklad, jakých chyb se dopustí angličtí mluvčí přenášejíce vlastnosti anglických sloves na česká (s. 177–184) – např. že v důsledku zkušenosti se strukturou anglického souvětí budou anglicky mluvící studenti češtiny elidovat spojku *že* v obsahové větě (*Peter used to say his job was interesting* – * *Petr říkával (-) jeho práce je zajímavá*); budou obligatorně vyjadřovat podmět zájmenem v případech, v nichž bývá v češtině nevyjádřený; budou užívat analytické predikáty nevhodně (*say hello* – *řít ahoj místo pozdravovat*); budou chybovat v užívání vidu; budou se dopouštět chyb v časové souslednosti; budou zaměňovat slovesa *řít, říkat, vyprávět, mluvit*... apod. Stanoví tak 7 oblastí (a v rámci každé z nich několik dílčích jevů) pravděpodobného negativního transferu, které se staly východiskem pro výzkumnou sondu – viz kapitola 8. Při pilotním výzkumu a vlastním

výzkumu Daněk využil standardizovaný dotazník kombinovaný s překladovým jazykovým cvičením, respondenty byli studenti – rodilí mluvčí angličtiny, mluvčí neindoevropských jazyků a mluvčí indoevropských jazyků; neomezuje se tedy pouze na studenty, jejichž mateřským jazykem je angličtina. Konkrétní úkoly jsou popsány na s. 188–204 a v přehledných tabulkách jsou uvedeny výsledky – konkrétní varianty vět přeložených z angličtiny do češtiny, které respondenti užili. Je tak na první pohled zřejmé, kterých chyb se dopouštěli. J. Daněk přeložené věty komentuje a speciálně uvádí, v kterých případech je zřejmý negativní jazykový transfer. V hodnocení pak vždy uvádí, zda se potvrdil či nepotvrdil předpoklad o negativním jazykovém transferu. Stejně jako sémantická a syntaktická analýza sloves, také tato část rozsahem, přístupem, erudovaností analýzy budí respekt. Projevují se v ní nejen autorova pečlivost a jeho hluboké znalosti tématu, ale též zkušenost s touto problematikou. Z přehledu konkrétních přeložených vět je také zřejmé, že v některých případech chyby způsobené jazykovým transferem vedou až k nesrozumitelnosti věty nebo k nejednoznačné interpretaci.

Teoretické analýzy i výsledky výzkumné sondy jsou rekapitulovány v kapitole 9. *Závěr*. Ta obsahuje rekapitulaci a autorovo zhodnocení spočívající v tom, zda se potvrdily, či nepotvrdily původní hypotézy. Hypotéza související s lingvistickou analýzou sloves interpersonální komunikace se potvrdily: ukázalo se, že sémantické vlastnosti sloves je skutečně možné odvozovat od jejich rysů gramatických, především syntaktických. Co se týká hypotéz v rámci didaktické aplikace, Daněk uvádí, že jeho výzkumná sonda v řadě případů potvrdila, že zejména u gramatických vlastností sloves k negativnímu jazykovému transferu skutečně dochází, především je zřejmý u časové souslednosti a užívání předložkových vazeb, které se v různých jazycích liší. Problémy související s negativním jazykovým transferem se projevily především ve výrazové realizaci participantů sloves interpersonální komunikaci i v dalších oblastech, které J. Daněk v 7. kapitole a v v kapitole *Závěr* detailně popisuje.

Výsledky disertační práce J. Daňka mohou poskytnout učitelům češtiny jako cizího jazyka (především na bázi angličtiny) doporučení, kterému gramatickému učivu češtinu a kterým lexikálním prostředkům je vhodné věnovat zvýšenou pozornost právě z toho důvodu, že při jejich osvojování dochází k negativnímu jazykovému transferu. Slovesa interpersonální komunikace, jejich sémantické a syntaktické vlastnosti a fungování v konkrétních větách v komunikaci k takovým tématům rozhodně patří z několika důvodů: patří k frekventovaným prostředkům slovní zásoby, jsou užívány v textech různých stylových oblastí a jejich znalost je důležitá pro nejrůznější komunikační situace. I požadavky na znalosti češtiny pro dosažení

úrovně A1, A2 analyzované J. Daňkem jen potvrzují důležitost znalosti sloves interpersonální komunikace i pro nižší úrovně znalosti cizího jazyka. Disertace přináší důležité poznatky i pro srovnávací gramatiku: výpovědi, u nichž se projevil negativní jazykový transfer, akcentují různé rozdíly v syntaktických vlastnostech sloves interpersonální komunikace v češtině a angličtině, ale také v jejich užití v konkrétních významech. Nabízejí se možnosti dalšího srovnání založeného např. na analýze dokladů z českých a anglických jazykových korpusů. Výrazně těžit mohou ze závěru J. Daňka i překladatelé, jak dokládají naše zkušenosti s nedostatky v českých textech přeložených z angličtiny (např. nadbytečně užitý zájmenný podmět, nevhodně užití analytický predikát, „mechanické“ respektování slovosledu z cizího jazyka, nevhodně užití infinitiv místo vhodnějšího podstatného jména slovesného nebo vedlejší věty, nadbytečně užitý zájmenný podmět v případech, v nichž bývá v češtině nevyjádřený apod.). Možnosti konkrétního využití navrhuje sám autor – např. detailní zpracování sémantiky slov obsazující aktantové pozice sloves interpersonální komunikace (i v tomto případě se nabízí využití Českého národního korpusu a z anglických textových korpusů při kontrastivním pohledu). Co se týká tvorby výukových materiálů, domnívám se, že výsledky práce J. Daňka mohou být využity jak při tvorbě materiálů pro výuku češtiny jako cizího jazyka, tak při tvorbě materiálů pro výuku angličtiny jako cizího jazyka. Publikace výsledků v podobě monografie nebo v dílčích studiích by seznámila s výsledky nejen lingvisty, ale především právě učitele češtiny jako cizího jazyka, učitele cizích jazyků a např. právě překladatele.

Disertační Jana Daňka *Negativní jazykový transferu anglicky mluvících studentů češtiny jako cizího jazyka* práce splnila stanovený cíl, splňuje požadavky kladené na práce tohoto typu a na disertační doktorské řízení a je vhodná pro předložení v rámci doktorské zkoušky.

V Brně 13. 12. 2007